

Egyháztörténeti adalék.

— A törvények jóváhagyása. —

A román imperium idején (1918—1940 VIII. 30.) Csonka-Magyarország unitáriusai az általuk kifejtett okokból úgy találták, hogy az unitárius egyházra — az állam és egyház közötti viszonyban kívánatosabb, megokoltabb a püspöki vikáriátusság helyett az egyház alkotmányának teljes kiépítése.

Idevonatkozó elvi kérdés volt, hogy az unitárius egyház alkotmányát mely testület és minő közjogi keretben alkothatja meg?

Én nekem az volt az álláspontom, hogy az egyház alkotmányának megalkotására az erre a célra összehívott Egyházi Főtanács, vagy Zsinat lett volna hivatott.

Az ügyeket irányító atyafiak álláspontja az volt, hogy az Igazgató Tanács is megalkothatja az új alkotmánytörvényt zsinati hatáskörrel.

E kérdést: „A protestáns Zsinattartás szabadsága Magyarországon“ c. tanulmányomban fejtegettem.*

A magyarországi protestáns egyházakra vonatkozó 1790: XXVI. t.-c. 4. §-a értelmében joghatályos egyházi törvények csak a király — most kormányzó — előzetes engedélyével tartott zsinaton hozhatók.

Az 1848: XX. t.-c. 2. §-ban megszabott „tökéletes egyenlőség“ elve alapján a kormány álláspontja az volt, hogy az Unitárius Egyház Igazgató Tanácsa is csak előzetes kormányzói engedély alapján tartandó: alkotmányozó gyűlésen alkothatja meg az egyház önállósulására alapul szolgáló törvényeket.

Ily előzmények után — szabályszerű folyamodvány eredményében — keletkezett a kultuszkormány következő értesítése:

---

* L. Keresztény Magvető 1936. évi 4—5. számában, 196. old.

M. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Ministerium.

9540 — 1939. szám.

II.

A Kormányzó Úr Ő Főméltósága folyó évi július hó 27. napján kelt legfelsőbb elhatározásával előterjesztésemre kegyesen megengedni méltóztatott, hogy a Magyarországi Unitárius Egyház Igazgató Tanácsa — mint alkotmányozó testület — az Igazgató Tanácsnak múlt évi november hó 19-én 239/1938. szám alatt kelt legalázatosabb folyamodványában felsorolt tárgyak fölött való tanácskozás és határozás céljából 1939. évi augusztus hó 1. napjától kezdve Budapestre egybehívassék és legkésőbb egy éven belül, 1940. évi augusztus hó 1. napjáig terjedő idő alatt meghozhassa a magyarországi unitárius egyház törvényeit. A Kormányzó Úr Ő Főméltósága legfelsőbb elhatározása szerint a meghozott egyházi törvényeket jóváhagyásra és megerősítésre hozzá fel kell terjeszteni. Egyébként Ő Főméltósága a magyarországi unitárius egyház igazgatótanácsának — mint alkotmányozó testületnek — üléseire államfői jogköréből folyóan biztos kirendelését ez alkalommal szükségesnek nem látta.

Van szerencsém erről a magyarországi unitárius egyház igazgatótanácsának elnökségét — hivatkozással múlt évi november hó 19-én 239/1938. szám alatt hozzám intézett felterjesztésére — tudomás és további intézkedés végett értesíteni.

Fogadja az Igazgatótanács kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1939. évi július hó 28-án.

Hóman s. k.

II. Az Igazgató Tanácsnak, mint alkotmányozó testületnek 1939. XI. 15-iki gyűléséről készült jegyzőkönyve tartalmazza a megalkotott törvényeket. Nyomtatásban is elkészültek.

A történelmi jelentőségű napokból két okmányt már most közlendőnek tartok.

a) Az E. K. Tanács a külön püspökség szervezésével szemben álláspontját a következő határozatban juttatta kifejezésre:

Sz. ad. 895/1939.

E. K. T.

Határozat.

Egyházi Képviseleti Tanácsunk 1025/1937. sz. határozatában tudomásul vette a IX. egyházkörnek a jelen állapotnak megfelelő új törvények szerint — külön püspökség felállítása nélkül — való megszervezésére folyamatban levő előkészületeket. Később, midőn a IX. egyházkör Igazgató Tanácsának az eredetitől a püspökséget illetően eltérő határozatáról hírek érkeztek, E. K. Tanács elnöksége 1938 márc. 15-én ad. 1025/1937 E. K. T. sz. alatt erre nézve felvilágosítást kért, hogy E. K. Tanácsunk az ügygel ismét foglalkozhassék és hivatalos álláspontját az ügy végleges eldőlte előtt az Igazgató Tanácsnak tudtul adhassa. Az Igazgató Tanács elnökségének 1938 márc. 31-én 57/1938 E. K. T. sz. alatt kelt válasza szerint azonban az Igazgató Tanács 1938 febr. 16—17 és márc. 8-án tartott üléseiben az új szervezeti törvényt már elfogadta és annak kormányhatósági megerősítése végett lépéseket tett, s ezzel az E. K. Tanácsot befejezett tények elé állította.

Most, midőn tudomásunkra jutott, hogy az új szervezeti szabályzat ismét tárgyalásra kerül, E. K. Tanácsunk szükségesnek tartja, hogy egyházi érdekből elvi álláspontját újra leszegezze. E. K. Tanácsunk egyhangú határozattal ma is az eredeti álláspontját tartja fenn és a tervezett külön püspökség felállítását az unitárius egységre, a hívekre és az anyaegyház helyzetére kedvezőtlen hatásának tartja. Különösen a mostani körülmények között nem tartja E. K. Tanácsának indokoltnak új püspöki állás szervezését, amikor a két ország közötti megegyezés kilátásai javultak, s az új vallásügyi törvény oly módosítása is bekövetkezhetik, hogy az anyaegyház fejének joghatósága a IX. egyházkörre ismét kiterjeszthető lesz.

Az E. K. Tanácsnak Cluj-Kolozsvár, 1939 november hó 8-án tartott üléséből.

VARGA BÉLA
püspök-elnök.

Dr. MIKÓ LŐRINC
e. titkár.

b) Az Igazgató Tanácshoz Kovács Kálmán afia a következő indítványt nyújtotta be:

Méltóságos és Főtisztelendő Igazgató Tanács!

A f. hó október hó 26. napján keltezett 162/1939. sz. a. megküldött „A Magyarországi Unitárius Egyház Törvényei (talán törvényjavaslatai?)“ tárgyalása előtt mély tisztelettel nyújtom be lelkiismeretem parancs-zavának engedelmeskedve következő indítványaimat, hogy azok érdemi tárgyalásának formai akadályai ne legyen:

I.

Mondja ki az Igazgató Tanács, hogy a válságos időkre tekintettel a beterjesztett törvényjavaslatokat leveszi napirendről mélyszégyen hódolattal köszönve meg Kormányzó Úr Ő Főméltóságának az Igazgató Tanács, mint alkotmányozó testület egybehívására adott legmagasabb engedélyét.

Ezen indítványom el nem fogadása esetén:

II.

Mondja ki az Igazgató Tanács, hogy a jelenlegi körülmények között időszerűtlennek találja a beterjesztett törvényjavaslatok tárgyalását és azért tanácsko-zását bizonytalan időre felfüggeszti.

Ezen indítványom el nem fogadása esetén:

III.

Mondja ki az Igazgató Tanács, hogy eltekint a püspökség felállításáról és megmarad a püspöki vikárius-ság elnevezés mellett.

IV.

Mondja ki az Igazgató Tanács nem a törvény szövegében, hanem jegyzőkönyvében, mint alkotmányozó testület, hogy a megalakított törvények hatálya, mi-helyt egyesülésünk az erdélyi anyaegyházzal megtörté-

nik, minden további tárgyalás nélkül valamennyi vonatkozásában megszűnik. Indítványaim indokolását az Igazgató Tanács gyűlésén adom elő.

Budapest, 1939. nov. 8.

Mély tisztelettel:

KOVÁCS KALMAN s. k.
tanügyi főtanácsos, gimn. igazgató,
volt egyházi referens — püspöki
titkár.

A kultuskormány leírata értelmében a meghozott törvények, kormányzói jóváhagyásra felterjesztendők voltak és föl is terjesztettek, azonban Isten különös kegyelméből azok jóváhagyására nem került sor.

Isteni kegyelem: egyházunkra és hazánkra egyidőben.

II.

Az egyházi törvények jóváhagyásra leendő felterjesztésének kérdése függő problémának mutatkozik Erdély visszacsatolása után is.

A kormányzói előzetes jóváhagyás nélkül tartható Zsinat kérdése az erdélyi unitárius egyházra nézve — úgy tetszik — ma még nem probléma. De az lehet.

Az erdélyi unitárius zsinattartás szabadságáról a dr. Notter Antal egyetemi tanár részére 1941-ben készült Emlékkönyvben tettem közzé tanulmányomat.*

A magyar kormány jelenlegi álláspontjának ismerése nem aktuális abban a kérdésben, hogy az ősi erdélyi egyház áltai hozandó törvények is felterjesztendők lesznek-e kormányzói jóváhagyásra?

A zsinattartás azonban a fenti kérdéseket időszerűvé tette.

A csonka-magyarországi viszonylatban a kultuskormány álláspontja a következő volt:

*A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak
34.093/1926. II. szám alatt az unitárius püspöki vikáriushoz intézett átiratának másolata:*

---

* Ez lényegében azonos irányelvek alapján készült, mint a K. M. 1936. évi 4—5. számában megjelent tanulmányom.

Természetesen itt az 1790: XXVI. t. c. nem lévén érvényben, azt a jogi álláspontot foglaltam el, hogy az erdélyi unitárius egyház előzetes kormányzói engedély nélkül is tarthat Zsinatot.

Méltóságos Püspöki Vikárius Úr! Múlt év november hó 19-én 382—1925. szám alatt kelt előterjesztésével felkérésemre betérjesztette Méltóságod hozzám az Unitárius Egyház jelenleg érvényes s az unitárius zsinati és egyházi főtanács által az 1899., 1902. és 1940. években alkotott szervezeti törvényeinek hivatalos gyűjteményét.* Ezek a törvények eddig felsőbb megerősítést nem nyertek, sőt megerősítés vagy tudomásulvétel végett be sem lettek mutatva, sőt a hivatalos gyűjtemény előszava mint az unitárius egyház szabadságát említi, hogy törvényei fejedelmi megerősítés alá nem esnek. Ez a helyzet azonban ellentétben van azzal a felsőbb felügyeleti és ellenőrzési joggal (ius supremae inspectionis), amely a magyar államot a törvényesen bevett egyházakkal szemben általában megilleti, s amelyre a közölt gyűjteményben foglalt I. egyházi törvény 2. §-a is kifejezetten utal. A római katolikus egyházra nézve a királyi tetsvényjog (ius placeti) biztosítja, hogy csak államilag jóváhagyott határozatok legyenek az ország területén kihirdethetők. Az ágostai evangélikus és református egyházaknál az 1790: XXVI. t. c. 4. §-a, a két görögkeleti egyháznál az 1868: IX. t. c. 3. és 7. §-a mondja ki, hogy a kongresszusi, illetőleg zsinati szabályok legfelsőbb megerősítés alá esnek; úgy ezeknek, mint az egyes izraelita felekezeteknek szervezeti szabályzatai mindenkor csak a legfelsőbb elhatározással történt jóváhagyás után lépnek életbe. Semmi adat sincs arra, hogy a magyar törvényhozás az unitárius egyház részére a többi bevett egyházzal szemben kiváltságos helyzetet akart volna biztosítani; ily kiváltságos helyzetet a törvényesen bevett vallásfelekezetekre nézve az 1848: XX. t. c. 2. §-ában megállapított „tökéletes egyenlőség“ ki is zár.^{2*} Az unitá-

* Ez a dr. Tóth György által kiadott gyűjteményre utalás, amely azonban nem hivatalos gyűjtemény.

²* Itt felhívom dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története c. munkájának I. k. 370. lapját, ahol ráutal azokra a magyar törvényhozási mozzanatokra, melyek az unitárius egyház bevettnek nyil-

rius egyház az 1848: XX. törvénycikkkel történt bevétele után hivatalos felszólításra felsőbb helybenhagyás céljából 1851-ben be is mutatta egyházi alkotmányát; a felterjesztésre az akkori abszolutisztikus kormánytól nem érkezett válasz s így alakult ki az a helyzet, hogy az unitárius egyház jóvá nem hagyott szabályzatok alapján fejtette ki tevékenységét.* Ez azonban nem szolgálhat alapul arra, hogy az unitárius egyház újabb szervezeti szabályzatait a felügyeleti hatóságnak már be se mutassa és az állami ellenőrzés gyakorlását ily módon teljesen kizárja. Ez alkalommal — eltekintve ezen egyházi szabályzatok utólagos jóváhagyásának lehetőségétől — a magyar államot az egyházakkal szemben fennálló legfőbb felügyeleti és ellenőrzési jogköréből folyólag felhívom Méltóságodat, méltóztassék intézkedni, hogy a jövőben megalkotott egyházszerkezeti szabályok megalkotásuk után ide haladéktalanul bemutattassanak. Egyben a bevett protestáns egyházakkal leendő egységes elbánás szempontjá-

---

vánítása iránt már az 1832. évi országgyűlés óta jelentkeztek az 1848: XX. t. c. meghozataláig. Idézi dr. Kiss Ernő tanulmányát a K. M. 1906. sz.

* Erre nézve lásd Tóth György: Unitárius Törvények III. k. 157. lapját. De lásd az egyház és iskola szoros kapcsolata tekintetében dr. Gál Kelemen: A Kolozsvári Unitárius Kollégium Törénete c. munkáját.

Utal az 1850. évi március havában Bach polgári biztos által Nagyszébenben megtartott értekezletre, amelyet a „református és unitárius főkonzisztórium újjászervezése végett“ hívott egybe. Az egyházak bizalmi férfiainak jelzett tanácskozása után egy év múlva küldte meg Wohlgemuth katonai és polgári kormányzó 1851. évi I. 22-én kelt 29723—1850. sz. intézvényét a püspöknek tanácskozás céljából „olyan egyházi és főtanácsi alkotmányról, amely az idő változott körülményeihez szükségesnek mutatkozik.“

A Tóth gyűjteményében olvasható felterjesztésre a további egyházszerkezeti kísérletek megszűntek. Ebből a kísérletből következtetést vonni téves az erdélyi törvényekből folyó tényleges állapottal szemben. Ennek a tényleges állapotnak a jogi alapja a lényeges! Az 1936. IV. 18-án kiadott rendelet szerint is a főtanácsi, zsinati jegyzőkönyvek, válperekben hozott ítéletek legfelsőbb elhatározásra felküldeni rendeltettek, de a törvények rendszeres jóváhagyásáról szó sem volt. Ez nem gátolja a jus supremæ inspectionis gyakorlását. Ezt követően az iskolai ügyekben folytatott további küzdelmet rajzolja meg dr. Gál I. 394—398. lapokon.

Amiként dr. Gál az ő munkáját — mondhatjuk értékes munkáját —

ból kérem Méltóságodat, oly irányú intézkedésre is, hogy a mai átmenetinek tekintendő helyzet elmulásával a tartani szándékolt zsinatokat — mint ahogy arra az 1790/9. évi XXVI. t. c. a másik két protestáns egyházat kötelezi, ide előzetesen jelentse be. Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. A miniszter helyett: Dr. Petri Pál s. k. államtitkár. Budapest, 1926. április 15.

E leirat tartalmára ezuttal megjegyzéseket tenni nem kívánok. Egyelőre utalok a fentemlített Emlékkönyvben publikált tanulmányomra.

A zsinattartás kérdésében azonban kiemelhető, hogy az erdélyi protestáns — tehát a református és lutheránus — egyházakra sem volt kötelező a zsinattartásra vonatkozó előzetes bejelentés. Más kérdés az, hogy az erdélyi református egyház törvényhozása ma: az egységes református zsinat.

De felvethető már ezuttal az a kérdés, hogy az erdélyi Unitárius Egyház előzetes bejelentési kötelezettség alá nem eső zsinatjának megtartására kijelölheti-e az Erdélyen kívül levő valamelyik eklézsiáját, így a budapestit?!

Ezeket a kérdéseket a jogtörténeti adalékok kapcsán szükségszerűnek találtam érinteni.

Budapest, 1941. V.

Dr. Tóth György.

---

fyogatékosnak látta, úgy én is csak egy vázlatos rendszer felállítására törekedtem, hogy egyházamnak szolgálatot tehessek. Ezek a hézagos munkák azonban építő kövekkül szolgálnak a megírandó rendszeres egyháztörténethez. Az akkori viszonyok között munkám impurumban került nyomdai szedés alá. A kézirat levéltárban van elhelyezve,

Felköszöntő a Berde-serleggel.*

Kedves Hittestvéreim!

Itt a mi unitárius vallásunk törvénybeiktatása helyén, e gyönyörű városban, túláradó imádságos lelkünk mélységes boldogságával virradtunk a várva-várt zsinati ünnepnapra, mely nekünk új püspököt és főgondnokot adott, kik hivatva lesznek kezeikben tartani drága egyházunk kormányzatát s bölcs vezetésük mellett azt irányítani fogják.

Nehéz idők, legnehezebb najaiban kerül új kezekbe a mi lelki vezetésünk felelősségteljes munkája, mely egész embert kíván. Mégpedig kipróbált vasakaratot, fegyelmezettséget, megnyugtató erős kezeket, kiforrott jellemet és szeretettel áthatott lelkületet. Nyugodak lehetünk, mindezek megvannak új püspökünkben és új főgondnokunkban... s így boldog lélekkel nézhetünk a jövő reményteljes éveire.

Legyen útmutatónk e rendkívüli napokban Berde Mózsa élete, mely nyitott könyvként áll előttünk. Elevenedjék meg jószágos alakja, merítsünk tetteiből tanulságot, — fogadjuk meg, hogy követni fogjuk Őt, — elgondolásait tegyük magunkéivá.

Berde Mózsa egész életét egyházának és a közművelődés előhaladásának szentelte. Mindenki kaphat az Ő életéből irányítást... mert bölcs ember volt, szerette felebarátait, egyházát, áldozatra kész volt érettük és mindig csak jót akart és jót tett.

Mint ifjú, hangyaszorgalommal tanult, munkát vállalt s abból tartotta fenn magát — ezzel alapozta meg önállóságát.

A gimnáziumban éles eszével, meggyerő modorával, szerénységével és okosságával elnyerhette a nagy Dániel-családnál a nevelői állást, ahol nagy összeköttetésekre tehetett szert, bele-

---

* Elmondva 1941 június 29-én a marosvásárhelyi Zsinaton,